

Centrale kilder til den tyske besættelse i Danmark udgivet

Werner Bests korrespondance med Det Tyske Udenrigsministerium 1942-1945¹

af direktør Erland Kolding Nielsen

I september 2012 afsluttedes et af de største forsknings- og udgivelsesprojekter ved Det Kongelige Bibliotek i nyere tid, nemlig udgivelsen i 10 bind af Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945 udgivet af forskningschef, dr.phil. John T. Lauridsen, som vil være Magasins læsere bekendt fra talrige artikler gennem årene om begivenheder og forhold fra og under den tyske besættelse af Danmark 1940-1945. Værket har været undervejs i næsten 10 år og blev udgivet i samarbejde med Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Værkets trykning og distribution er bekostet af henholdsvis Carlsbergfondet og Oticon Fonden.

I denne artikel redegør bibliotekets chef for kildeudgavens baggrund og tilblivelse og sætter den ind i et bredere perspektiv i forhold til Det Kongelige Biblioteks forskningsvirksomhed.

Baggrunden

I de seneste 20 år har Danmarks besættelse 1940-1945 været et af de områder, hvor Det Kongelige Bibliotek har koncentreret en betydelig del af sin forsknings- og udgivelsesvirksomhed. Hensigten har været og er fortsat at udbygge grundlaget for forskningen og bidrage til den løbende diskussion blandt såvel fagfolk som i of-

fentligheden, som denne periode af dansk historie stadig giver særlig anledning til.

Det Kongelige Biblioteks omfattende virksomhed inden for området har været og er flersidet: 1. at tilvejebringe de nødvendige *bibliografiske værktøjer* til at orientere sig i den omfattende litteratur af enhver art om tiden 1940-1945; biblioteket udgiver såvel *Dansk Historisk Bibliografi*² som *Bibliografi over besættelsestiden*,³ 2. at organisere og medvirke til udgivelse af *opslagsværker*, som samler den eksisterende forskning i koncentreret form; biblioteket har medvirket ved organiseringen og udgivelsen af den seneste udgave af de to store Gad-leksika over besættelsestiden 2002 og 2005;⁴ 3. at udgive *monografier* og *antologier* med ny forskning, bl.a. *Over stregen, – under besættelsen* fra 2007⁵ og 4. at bidrage med *nye videnskabelige kildeudgaver* på grundlag af bibliotekets egne og andres samlinger. I den sidste kategori er der, udover bind 26 i bibliotekets skriftserie *Danish Humanist Texts and Studies* om den danske nazifører Frits Clausen,⁶ journalisten Vilhelm Bergstrøms dagbøger 1939-1945⁷ og en række mindre i *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*⁸ udkommet fire større kildeudgaver i tidsskriftet *Danske Magazin* 2006 (Frits Clausens beretning om tiden efter d. 9. april 1940),⁹ 2008 (tyske akter om "jødespørgsmålet" i Danmark 1940-1943),¹⁰ 2010 (danske akter om handel med Tyskland 1943-1944)¹¹ og 2012 (befuldmagtiget for økonomiske anliggender Franz Ebners indberetninger til Auswärtiges Amt 1940-1944)¹² og 2 er under forberedelse (henholdsvis tyske akter vedr. kommunist- og modstandsbe-kæmpelsen i Danmark 1941-42 og tyske stemningsberetninger fra Danmark 1940-42).¹³ I 2014 udgives endvidere trafikmi-

nister 1940-1943 Gunnar Larsens omfattende dagbøger 1941-43 og antologien *Hitlers mænd i Danmark*. Hertil kommer i dusinvis af forsknings- og formidlingsartikler i fagtidsskrifter og bibliotekets egne tidsskrifter *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger* og *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*.¹⁴

Den styrende og i vidt omfang udøvende person i dette arbejde har naturligvis været Det Kongelige Biblioteks forskningschef, dr.phil. *John T. Lauridsen*, men en lang række andre ansatte og tilknyttede historikere og studerende har gennem tiden bidraget på mange måder, ligesom John T. Lauridsen er en af de centrale aktører i et omfattende netværk af besættelsestidshistorikere.

Kildeudgaven

Det Kongelige Biblioteks virksomhed kulminerede d. 25. september 2012 med udgivelsen af en monumental kildeudgave i 10 bind med titlen *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945* / [tysk paralleltitel:] *Die Korrespondenz von Werner Best mit dem Auswärtigen Amt und andere Akten zur Besetzung von Dänemark 1942-1945*, udgivet af John T. Lauridsen under teknisk-organisatorisk medvirken af forskningsbibliotekar, cand.mag. Jakob K. Meile. Værket udgaves i samarbejde med Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie i kommission og distribution hos forlaget Museum Tusulanum.¹⁵

Udgaven er resultatet af næsten 10 års arbejde – ikke på fuld tid, men sideløbende med alt andet, der påhviler en forskningschef og hans medarbejdere ved Det Kongelige Bibliotek. Med 10

bind og 5.084 sider er det måske heller ikke *den største* historiske kildeudgave i Danmarkshistorien, men det må være *den største udgivet på én gang*, når der ses bort fra kommissionsbetænkninger. Det er en præstation, der ressourcerne taget i betragtning absolut kan måle sig med et andet af Det Kongelige Biblioteks store arbejder i min cheftid, nemlig den praktisk-videnskabelige udgave af *Carl Nielsens samlede værker* i 33 bind, der fandt sted 1994-2009. Den havde nemlig 4-5 gange så store udgiverressourcer.

Grundlaget lagdes med en tidsbegrænset bevilling fra Kulturministeriet i 2004, hvorefter Det Kongelige Bibliotek har bekostet arbejdet med udgaven fra starten på undersøgelserne i danske og udenlandske arkiver og biblioteker til færdiggørelsen af registrene i foråret og frem til selve trykningen i juni-august 2012. Udgaven er så fuldstændig inden for sine rammer, som kildematerialets overlevering og rekonstruktion har muliggjort. Den bevidste tyske arkivdestruktion, ødelæggelserne ved luftangreb, adskillelse af sammenhørende arkiver efter 1945 m.m. har gjort en kildeudgave som den foreliggende til en uhyre omfattende arkivrekonstruktionsopgave, hvordan man så end greb den an. I sagens natur udgaves akterne derfor også samlet og ikke bind for bind, da kilderne jo ikke er eller har kunnet tilvejebringes i *kronologisk* orden.

Tilblivelsen

Jeg har personlig fulgt arbejdet med stor interesse siden dets start for små 10 år siden, da John T. Lauridsen under et af vores kvartalsvise møder om Det Kongelige Biblioteks forskning fortalte mig, at han troede, at meget af den korrespondance fra og til Werner Best, som man indtil da

havde troet var gået tabt gennem de allieredes bombardementer af Auswärtiges Amt under krigen og de tyske myndigheders bevidste arkivdestruktioner, bl.a. her i landet, alligevel måske var bevaret. Siden har han, bistået af forskningsbibliotekar Jakob K. Meile, i de forgangne 9 år rekonstrueret det meste gennem fund og studier i danske og især tyske arkiver. Det har i sig selv indebåret, at udgaven, hvis omfang i sagens natur ikke oprindeligt kunne omfangsberegnes, ud fra de afgrænsningsprincipper, der blev lagt til grund, bare voksede og voksede. Talrige gange er udgiveren efter arkivrejser til Tyskland kommet tilbage og fortalt, at *nu* havde han fundet 300, 600 eller 900 siders nyt, relevant kildemateriale.

Da dette havde gentaget sig adskillige gange, blev også John T. Lauridsen selv nervøs og spurgte mig som serieudgiver og økonomiansvarlig, om han skulle ændre ved principperne og foretage en selektion. Der måtte da træffes en afgørende beslutning: Hvordan skulle man – ikke mindst i betragtning af måden, hvorpå materialet blev genfundet eller rekonstrueret på – ud fra et eller flere betydningskriterier overhovedet kunne udvælge noget frem for andet? Skulle vi efterfølgende blot endnu engang lægge en del tilbage i arkiverne – eller skulle vi sigte imod den størst mulige fuldstændighed, stadig inden for de fastlagte afgrænsninger, d.v.s. for de kildegrupper, der stammer fra Werner Best?

Jeg traf da den saglige afgørelse, at udgaven *ikke* af økonomiske grunde skulle være selektiv, men inden for sine rammer sigte imod den størst mulige grad af fuldstændighed, som det kendskab til og den nyerkendelse af fund- og overleveringssituation, der indtraf undervejs, sandsynliggjorde muligheden for, uanset

de økonomiske konsekvenser. Jeg satte min lid til, at især *Carlsbergfondet* og evt. andre fonde i tidens fylde vil være enig med mig i den afgørelse, hvilket de viste sig at være!

Udgavens formål

Udgiveren beskriver udgavens formål således: "I Werner Best tid som rigsbeholdningsmægtiget i Danmark november 1942 – maj 1945 falder den mest dramatiske periode af den tyske besættelse af Danmark og af dansk historie i det 20. århundrede i det hele taget sted. Werner Best personificerede i samtiden frem for nogen besættelsespolitikken, blev forbundet med den s henrettelser, jødedeportationen, terror, schalburgtage, clearingmord og deportationen af danske fanger til tyske koncentrationslejre. Sammen med den øverstkommanderende for værne-magten i Danmark, general Hermann von Hanneken, og højere SS- og politifører i Danmark, Günther Pancke, kom Best til at stå som de mest hadede tyskere i den danske befolkning. Målestokken var de lidelser, den frygt og de afsavn, som danskere kom ud for.

Best var naturligvis også i fokus under retsopgøret med besættelsesmagtens ledende repræsentanter, hvor en lang række forhold, som besættelsessituationen, censur og hemmeligholdelse havde forholdt den større offentlighed, kom frem. Detaljerne om de tysk betalte terrorgruppers meritter cementerede opfattelsen af besættelsespolitikens råhed og umenneskelighed, hvor tilfældige uskyldige blev udpeget til døden. Det var det danske retssystem, der foretog den første undersøgelse af dele af tysk besættelsespolitik i Danmark, først og fremmest de dele, der kunne give anledning til at rejse tiltale for

strafbare forhold. Siden har forskningen fulgt trop, og talrige danske historikere, og i mindre grad tyske, har undersøgt forskellige dele af tysk besættelsespolitik i Danmark, mens Best var dens førstemand. Det vil være forkert i dag at udtrykke, at væsentlige sider af tysk besættelsespolitik er helt ubeskrevet eller ubekendt. Både med hensyn til hovedlinjerne og detailniveau er den foreliggende viden på flere felter meget høj.

Trods det foreligger der fortsat så betydelige mængder af ubenyttet kildemateriale, at den foreliggende forskning ikke kun vil kunne nuanceres, men også at nye hovedlinjer vil kunne trækkes op. Det vil der blive gjort nærmere rede for til slut i kapitel 8 [i forskningsoversigten], mens der gives en oversigt over forskningen i kapitel 6-7.

Der foregik så mange ting af betydning for Danmarks historie i den korte dramatiske periode 1942-45, at de tyske beslutninger og store begivenheder, som aktstykkerne omhandler, for en uoverskuelig tid fremover vil gøre det af værdi at kunne gå direkte til betydelige dele af kilderne. Det vil åbne for nye aspekter og perspektiver for forskningen og tillige er det for denne periode af danmarkshistorien vurderet som værende af en varig værdi, at andre end historikere med adgang til arkiverne i Danmark og udlandet, kan få umiddelbar indsigt i gangen i det tyske besættelsesapparats virke i Danmark og dets forhold til de foresatte i Berlin, og at enhver dansker med tyskkundskaber selv kan læse om de beslutninger, der førte til jagt på kommunister, til eftersøgning og deportation af jøder, til henrettelse af modstandsfolk, til udelukkelse af jødisk ejede firmaer, til krisehåndteringen under strejker osv. Alt dette er kronologisk orga-

niseret, så læseren enten kan følge udviklingen dag for dag på de talrige områder eller i stedet slå ned på bestemte dage eller perioder for at følge udviklingen set fra "Dagmarhus", Silkeborg Bad, "Shellhuset", "Hotel Phønix", Rüstungsstab Dänemark og i mindre grad også fra Wilhelmstrasse i Berlin eller hos udenrigsminister Joachim von Ribbentrop i førerhovedkvarteret og i mindre grad hos Reichsführer-SS (RFSS) og Reichssicherheitshauptamt (RSHA). Der er med andre ord både et forsknings- og formidlingsaspekt forbundet med udgaven.

Dertil kommer, at der fremlægges en større mængde hidtil ukendt eller uudnyttet kildemateriale, som føjer nye brikker til det kendte billede og forskubber eller i andre tilfælde ændrer det, ligesom det bringer nye sider af besættelsespolitikken frem i lyset. For det tredje er det med udgaven hensigten at bidrage til at få tysk besættelsespolitik i Danmark anbragt i et europæisk perspektiv. Det går det stadig mere end 65 år efter besættelsens ophør trængt med, hvilket i mindre grad er historikernes skyld end en offentlighed, der er svær at bevæge fra samtidens helt sort-hvide forestillinger, og som gerne ser Danmark som et offer for Det Tredje Rige på linje og niveau med andre europæiske lande. Det var Danmark ikke" (ss. 18-19).

Kort beskrivelse

Bind 1 rummer naturligvis en omfattende indledning (ss. 18-57, tysk version ss. 176-220)) med redegørelser for alt vedr. udgaven som sådan, d.v.s. dens formål, jf. ovf., arkivrekonstruktion, udvælgelseskriterier, historiografiske oversigter, herunder over omfanget af Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt, udgivelsesprincipper og principper for kommentering

med brug af tabeller og diagrammer over f.eks. dokumenter i alt og fra Werner Best måned for måned (diagram 1 s. 39, tysk s. 200), oversigter over tidligere trykte akter i forskellige kildeudgaver (ca. 470, tabel 6 s. 52, tysk s. 215), antal anvendte kilder fordelt på arkivinstitutioner (tabel 7 sst., tysk sst.). Dertil kommer en 100 siders forskningsoversigt over "Tysk besættelsespolitik i Danmark" (ss. 58-168, tysk ss. 221-344)), hvor der tages stilling til såvel den hidtidige danske som den udenlandske forskning om emnet.

Resten af bind 1 samt bind 2-9 omfatter udgivelsen af 2.897 dokumenter, hvoraf en del har været kendte bl.a. fra Rigsarkivets affotografering af tyske dokumenter efter den anden verdenskrig, men en betydelig del er nyfremdragne/nyfundne.

Bind 10 er med bilag, 18 tillæg, en række oversigter, kilde- og litteraturfortegnelse samt udførlige emne- og navneregistre en ganske særlig håndbog ikke bare til udgaven, men til besættelseshistorien i videre forstand. Det vil føre for vidt at omtale det hele, som smagsprøver skal jeg blot nævne arkivleder, cand.mag. *Henrik Lundtoftes* 80-siders "Oversigt over tyske modterroraktioner i Danmark 1943-45", og tidl. rektor, dr.phil. *Aage Trommers* 50-siders store "Oversigt over jernbanesabotageaktioner" baseret på DSBs materiale, som man ikke kunne finde midler til at trykke i forbindelse med hans disputats i 1971!

John T. Lauridsen har gennem alle årene haft tidl. stud.mag., fra 2005 cand.mag. i historie og forskningsbibliotekar i Forskningsafdelingen *Jakob Kyril Meile* som en uvurderlig medarbejder. De to har i de senere år rationaliseret kildeindsamling og ikke mindst den vanskelige

udvælgelse i udenlandske arkiver derved, at Jakob K. Meile i slutfasen har siddet på arkivlæsesalene i Berlin og sendt digitale fotografier hjem til udgiveren, der så har afgjort ved skærmen, om dokumentet var relevant og skulle hjemtages. Derudover har de haft en hel deling historiestuderende til hjælp til indtastning eller genindskrivning af materialet, idet de fotografiske kopier ofte var af ringe læsbarhed og indscanninger derfor vanskelige at tyde, hvilket også er hovedgrunden til, at vi aldrig har overvejet blot at udgive materialet i en imagebaseret netudgave. Arbejdet ville hverken have været mindre eller bedre. Korrekturomfanget har i sagens natur også været enormt. Men registrene på næsten 125 sider fortjener en særlig omtale. Emneregistret er udarbejdet af stud.mag., nu cand.mag. *Ingeborg Koføed Brodersen*, og navneregistret af stud.mag., nu cand.mag. *Lisbet Crone Jensen*. Det har taget dem hver især mellem ½ og et helt år på deltid, hvortil kommer udgiverens egen kontrol, i alt har registrene kostet omkring et mandår. Registerne er udarbejdet med stor kompetence og omhu, og de vil være uvurderlige indgange til udgaven for al fremtid.

Arkivleder for *Historisk Samling fra Besættelsestiden* i Esbjerg, cand.mag. *Henrik Lundtofte* har været en værdifuld sparringspartner undervejs, og kongelig ordenshistoriograf, professor emer., dr.phil. *Knud J.V. Jespersen* og rektor emer., dr.phil. *Aage Trommer*, begge fra Syddansk Universitet, påtog sig beredvilligt den ikke ubetydelige opgave at være Kildeskriftselskabets to tilsynsførende i samarbejdet. En lang række institutioner og enkeltpersoner har undervejs desuden bistået med aspekter af eller bidraget til udgaven.

Samarbejde og støtte til udgivelsen

En sådan kildeudgave kan imidlertid ikke skabes uden samarbejde med og velvillighed fra en lang række andre institutioners side. De er alle nævnt i udgiverens forord, men har skal rettes en ganske særlig tak til Statens Arkiver og deres to successive chefer, rigsarkivar, dr.phil. *Johan Peter Noack* og rigsarkivar, cand.mag. *Asbjørn Hellum* for enestående velvillighed i form af de ganske særlige vilkår, de gav udgiveren for at gennemgå Rigsarkivets materiale fra skiftende arkivindsamlinger, uanset om de var på papir eller i mikrofilm. Udgiveren har sagt til mig, at hvis ikke han havde fået disse arbejdsvilkår, kunne udgaven simpelt hen ikke have ladet sig gennemføre.

Udgaven har været længere undervejs end oprindelig planlagt, og oveni – i arbejdets sidste fase – døde tilrettelæggeren Ole Klitgaard desværre, og det resulterede i en noget korrumpet blækopi, der skulle genskabes i den endelige udgave. Da indledning og andre preliminaria var færdige til oversættelse til tysk, var det oversætterfirma, Det Kongelige Bibliotek have entreret med, gået konkurs, og man måtte i hast finde et andet,¹⁶ og det forsinkede trykningen henover sommeren.

Særudgave af bind 1 2013

Afslutningsvis skal det blot tilføjes, at udgaven naturligvis ikke var blevet til noget uden udgiverens John T. Lauridsens iderigdom, kompetence og enorme indsigt på feltet. Det har været uhyre interessant og givende gennem årene at følge udgavens tilblivelse, alle nyfundene, den lange række af overraskelser og ikke mindst til sidst tilblivelsen af indledning og bilag. Derfor traf jeg også efter at have

set udgaven færdig den beslutning, at den fremragende og omfattende indledning i bind 1 – der med et gammelt bibliotekarudtryk jo i sagens natur kan siges at være effektivt “begravet” i den store sammenhæng – suppleret med bl.a. kilde- og literaturfortegnelsen fra bind 10 i 2013 vil blive udgivet i *en studieudgave*, så historiestuderende og fagfolk, der ikke har råd til eller brug for at købe hele udgaven kan få lettere adgang til den up-to-date-status, der er nedlagt i den.

Afslutning

Til sidst skal det siges utvetydigt, at udgaver af denne art og omfang i dag ikke er mulige uden omfattende støtte fra *private* danske fonde. Staten er med få undtagelser faktisk ikke, når der ses bort fra enkelte institutioner, der stadig har viljen, men sjældent bevillingerne hertil, gearet til at fremme denne kategori af videnskabeligt arbejde. Forskningsrådssystemet er heller ikke indrettet på – eller villige til – at støtte udgivelsesprojekter af dette omfang, hverken for så vidt angår støtte til selve udførelsen eller til udgivelsen, hvad enten den er fysisk eller digital. Udførelsen er derfor altovervejende bekostet af Det Kongelige Bibliotek selv, mens trykningen er bekostet af *Carlsbergfondet* og distributionen af *Oticon Fonden* ved usædvanlig generøse bevillinger, hvilket jeg tolker som støtte til, at den slags videnskabelige publikationer af national interesse fortsat skal kunne udgives i Danmark, og som en bekræftelse på rigtigheden af beslutningen om at sigte imod fuldstændighed frem for den selektion, der altid i et forskningsperspektiv vil afføde diskutabile valg og udeladelser.

Noter

- 1 Artiklen er en revideret og udvidet udgave af undertegnede velkomsttale ved præsentationen af kildeudgaven på Det Kongelige Bibliotek d. 25. september 2012; se også professor, dr.phil. Per Øhrgaards (Carlsbergfondet) festtale "Ved udgivelsen af Werner Bests korrespondance", *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, årg. 25:4, dec. 2012, s. 3-8.
- 2 *Dansk Historisk Bibliografi online 1990-(2012)*. Red. 2012: Lene Eklund Jürgensen og Mette Dahl Hansen. Knap 60.000 poster. Online-udgave tilgængelig via REX. Se <www.kb.dk/da/nb/materialer/e-ressourcer/fagbibl.html>
- 3 *Samarbejde og modstand. Danmark under den tyske besættelse 1940-45. En bibliografi*. Red.: John T. Lauridsen. Online udgave er under konvertering. Oprindeligt trykt udgave: Lauridsen, John T.: *Samarbejde og Modstand. Danmark under den Tyske Besættelse 1940-45. En bibliografi*. With an Introduction in English. Det Kongelige bibliotek: Museum Tusulanums Forlag. 2002. 687 s. (*Danish Humanist Texts and Studies* vol. 24). ISBN 87-7289-568-3. ISSN 0105-8746. Kr. 398,-, med senere tillæg i *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*.
- 4 Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer (red.): *Gads Leksikon om Dansk Besættelsestid 1940-45*. 2002. 550 s. & *Gads leksikon – Hvem var hvem 1940-1945*. 2005. 400 s. Begge på Gads Forlag i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek.
- 5 Lauridsen, John T. (red.): *Over strengen – Under besættelsen*. Gyldendal. 2007. 880 s. Ill. Endvidere: Lauridsen, John T.: *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter*. Gyldendal i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek. 2002. 677 s.
- 6 Lauridsen, John T. (udg.): "Foreren har ordet!" *Frits Clausen om sig selv og DNSAP*. 2003. 842 s. (*Danish Humanist Texts and Studies* vol. 26).
- 7 Vilhelm Bergström: *En Borger i Danmark under krigen. Dagbog 1939-45*. 1-2. Udg. af John T. Lauridsen. Gads Forlag i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek. 2005. 1200 s. En gennemkommenteret, samlet, digital udgave af dagbogen på ca. 6.500 ss. samt digitale facsimiler af udklip, fotos og andre kilder, er under færdiggørelse til publicering på nettet i 2013-14.
- 8 Senest: Lauridsen, John T.: "Silkeborgkontorets sidste dage. Peder Herschends dagbog omkring den tyske kapitulation maj 1945", *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 49, 2010, ss. 335-418.
- 9 Lauridsen, John T.: "DNSAP i spil: Frits Clausens beretning om tiden efter 9. april 1940", *Danske Magazin*, 50:1, 2006, ss. 163-301.
- 10 Lauridsen, John T.: "Tyske akter vedrørende "Jødespørgsmålet" i Danmark april 1940-august 1943", *Danske Magazin*, 50:2, 2008, ss. 477-606.
- 11 Lauridsen, John T.: "Noget for noget. Det Danske Udenrigsministeriums salgsfremstød over for Tyskland efteråret 1943-sommeren 1944", *Danske Magazin*, 51:1, 2010, ss. 359-418.
- 12 Lauridsen, John T.: "Franz Ebners indberetninger til Auswärtiges Amt om de erhvervsmæssige forhold i Danmark 1940-44", *Danske Magazin*, 51:2, 2012, ss. 621-703
- 13 Begge af et omfang på ca. 125 ss.
- 14 Se publikationsfortegnelserne i *Årsberetning 1993ff* og *Besættelsesbibliografien* (note 3).
- 15 *Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945*. Udg. af John T. Lauridsen under medvirken af Jakob K. Meile. København: Det Kongelige Bibliotek & Selskabet for Udgivelse af

Kilder til Dansk Historie. I kommission hos Museum Tusulanum. 2012. Bd. 1-10. 5.084 ss. ISBN 978-87-7023-296-8. Kr. 2.400,-. Oplag 400. Bind 1: *Indledning; [Dokumenter:] Oktober – november 1942.* 654 ss. Bind 2: *December 1942 – april 1943.* 557 ss. Bind 3: *Maj – august 1943.* 492 ss. Bind 4: *September – november 1943.* 548 ss. Bind 5: *December 1943 –*

marts 1944. 517 ss. Bind 6: *April – juni 1944.* 458 ss. Bind 7: *Juli – september 1944.* 466 ss. Bind 8: *Oktober – december 1944.* 490 ss. Bind 9: *Januar – maj 1945.* 444 ss. Bind 10: ... med bidrag af Henrik Lundtofte & Aage Trommer. *Bilag, Tilleg, Registre.* 458 ss.

16 Den fremragende oversættelse er foretaget af *Johannes Wendland*, Berlin.

Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945. *Udgivet af John T. Lauridsen under medvirken af Jakob K. Meile. Det Kongelige Bibliotek & Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 2012.*